

Mysterieus drietal

Een onbekend schilderij van Maarten van Heemskerck trok onmiddellijk de aandacht op de grote overzichtstentoonstelling van vorig jaar. Want wat is dit voor raadselachtige voorstelling, met drie figuren die elk een andere kant op kijken? Waarom lacht die man zijn tanden bloot? Iedereen kan het schilderij nu bekijken en meespeculeren, want vanaf deze zomer is het blijvend te zien in Haarlem.

Nieuwe aanwinst

Genrevoorstelling

Maarten van Heemskerck

ca. 1526-27. Olieverf op paneel, 60,1 x 79 cm

Bijdrage: € 220.000, waarvan € 50.000 uit het Fonds voor Klassieke Beeldende Kunst en € 30.000 uit het Theodora Fonds

FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM

Aangekocht in 2025 met steun van de Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Fonds voor Klassieke Beeldende Kunst, haar Theodora Fonds en een extra bijdrage van het Cultuurfonds), het Mondriaan Fonds, de Vereniging van Vrienden van het Frans Hals Museum en het Fonds De Man

Ongelijke liefde

Quinten Massijs

ca. 1520-25. Olieverf op paneel, 43,2 x 63 cm

NATIONAL GALLERY OF ART, WASHINGTON

In 2018 kondigden Stedelijk Museum Alkmaar en het Frans Hals Museum tijdens een kunsthistorisch symposium aan samen een tentoonstelling te gaan maken over Maarten van Heemskerck (1498-1574). Deze veelzijdige, vernieuwende en in zijn tijd zeer geprezen schilder, tekenaar en prentmaker was nog nooit een monografische expositie ten deel gevallen; hoog tijd dat die er kwam. En waar kon dat beter dan in Haarlem, zijn woonplaats, en in Alkmaar, de stad waarvoor hij in de jaren 1538-1543 zijn meesterwerk vervaardigde - het *Laurentiusaltaarstuk*? In 2019 voegde Teylers Museum zich bij de initiatiefnemers, om plaats te bieden aan het omvangrijke grafische oeuvre van Heemskerck. En zo kwam het dat de tentoonstelling in 2024 op drie plaatsen tegelijk was te zien.

Waar zo'n vroege aankondiging goed voor kan zijn, bleek al snel: een kunsttaxateur benaderde mij - toen nog werkzaam bij Stedelijk Museum Alkmaar - om te melden dat ze een nog ongepubliceerde Heemskerck meende te hebben ontdekt in een Zweedse privécollectie. Foto's van het schilderij werden voorgelegd aan Ilja Veldman, kenner van Heemskercks werk en gastconservator van de tentoonstelling. Zij beaamde dat het hier om een interessante toevoeging aan het bekende oeuvre ging, waarschijnlijk om een uitzonderlijk vroeg stuk van de meester. We besloten deze bijzondere ontdekking in bruikleen te vragen voor de tentoonstelling en op te nemen in de catalogus.

Ongelijke liefde?

Want bijzonder is dit schilderij zeker, en niet alleen omdat het tot voor kort onbekend was, maar ook vanwege de voorstelling, die lastig te duiden is. Er zijn drie personen uit de burgerstand ten halven lijve te zien. De middelste figuur is een oudere vrouw die strak voor zich uit kijkt. Rechts van haar is een jonge vrouw afgebeeld, die naar haar kijkt en een gebaar naar haar maakt. Uiterst links lacht een jongeman zijn tanden bloot. Deze voorstelling doet denken aan verbeeldingen van het thema 'ongelijke liefde'. De grijnzende man van Heemskerck lijkt een commentaarfiguur, zoals de nar in het schilderij van Quinten Massijs. De oudere vrouw in het midden van Heemskercks genrestuk oogt echter waardig, heel anders dan de gebruikelijke koppelaarster in ongelijke-liefde-voorstellingen. En aan wie koppelt ze de jonge vrouw eigenlijk?

Op de tentoonstelling in het Frans Hals Museum viel het onbekende schilderij duidelijk op. Vakgenoten die de expositie bezochten vlogen eropaf en bespraken de mysterieuze voorstelling uitvoerig, en ook reguliere bezoekers stonden er lang naar te kijken. Enkelen opperden dat het schilderij misschien rechts en onderaan groter is geweest, waar dan bijvoorbeeld een extra figuur kan hebben gestaan en waar te zien kan zijn geweest wat de jongeman met zijn rechterhand doet. Bij recente bestudering van het paneel uit de lijst bleek dat aan de zijde van de jonge vrouw een restant van afschuining zichtbaar is, wat het onaannemelijk maakt dat het werk daar vergaand is verkleind. De wat abrupte afsnijding van handen en armen is ook typerend voor Heemskerck.

Nieuw genre

Ondanks de onzekerheid rond de betekenis van de voorstelling is duidelijk dat het hier om een genrevoorstelling gaat en niet om een portret of historiestuk, het type werken waar Heemskerck als schilder bekend om staat. Daarmee is dit pas ontdekte stuk een unieke toevoeging aan het oeuvre van de kunstenaar. Er is geen enkel ander vergelijkbaar werk van hem bekend. En ook meer in het algemeen zijn vroege Hollandse geschilderde genrestukken zeer zeldzaam.

Rond 1500 begonnen Nederlandse schilders voor het eerst scènes uit het dagelijks leven te verbeelden. Dat gebeurde eerst in en rond de grote steden in de Zuidelijke Nederlanden. Pas later drong de thematiek goed door in het noorden – en daar werd ze in de 17de eeuw zeer populair. Denk maar aan de verstilde huiselijke scènes van Johannes Vermeer, aan de kwakzalvers van Gerrit Dou of aan de vrolijke muzikanten van Frans Hals (zie pp. 10-14). Heemskercks genrestuk moet, kortom, tot de allervroegste Hollandse genrevoorstellingen behoren.

Het Frans Hals Museum staat bekend om zijn sterke collectie vroege Haarlemse schilderkunst, met impo-

Ecce Homo-triptiek

Maarten van Heemskerck
ca. 1559/60. Olieverf op paneel, 218,5 x 150 cm
(middenpaneel), 218,5 x 67 cm (zijluiken)
FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM

sante werken van onder anderen Cornelis Cornelisz van Haarlem, Hendrick Goltzius, Karel van Mander en natuurlijk Heemskerck. Van laatstgenoemde bezat het Frans Hals Museum tot voor kort alleen historiestukken en een portret. Het iconische *De heilige Lucas schildert de Madonna* (1532) was het enige schilderij uit zijn vroege periode dat we konden tonen. We waren dus erg blij dat we – mede dankzij de Vereniging Rembrandt – het genretafereel uit ongeveer 1526-1527 onlangs van de Zweedse eigenaren konden kopen. Het stuk vormt een waardevolle aanvulling op onze collectie, waarmee we het verhaal van Heemskercks interessante ontwikkeling nog beter kunnen vertellen. ↘

Christi M. Klinkert is senior conservator oude kunst in het Frans Hals Museum